

ԹԻԻ 32

1838

16 ԱՊՐԻԼ .

ՆՐԱԼՅ

ՆՈՐԱԴԱՆՆԵՐ

Այս օր մէկ ընդարձակ երկրի մը մէջ՝ հաւատոյ ամէն հանդանակները քանի մի դարէ 'ի վեր խափանած ըլլան, եւ ազատ քննութեամբ ամէն մարդու ինք իր գլխուն հաւատք շինելը՝ որ մարդկային ամբարտաւանութեան շատ ախորժելի բան մըն է, իր ամէն հետեւանքներովը ծաղկի եւ ընդարձակի, մինչեւ որ այս դրութիւնս ընդունողը խելացի եւ իմաստուն մարդ ըսուելու արժանի սեպուի, զարմանք չէ՝ որ այն ատենը անհաւատութեան սերմունքը ամէն տեսակ կրօնքի մէջ մըտնէ. ամէն ալ հաւատքը մարդոյս մտքին չհասածն է ըսելով մէկը մէկ կտորը հանէ, ուրիշը ուրիշ կտոր մը

վերցընէ, մինչեւ որ բան չմնայ. եւ որովհետեւ ըզ-
գալիներէն զատ բան մը չկայ որ ամէն մարդ միաբան
ընդունի. մտաւորական եւ իմանալի ամէն բաներու
վրայ տարածայնութիւն կան. եւ մարդ չկրնար իր
մտքին դատումը ուրիշներունէն վեր եւ գերազանց բռն-
նելով ուրիշներուն ըսածը հերքել, հաւատքը բողոքովին
կը վերնայ եւ տեղը անհաւատութիւն կը յաջորդէ: Բո-
ղոքականութիւնը այս ճամբովս երթալով մինչեւ «այբո-
նալիս» ըլլալու հասեր է. որուն հայերէն նորահնար
բառ մը շինել պէտք ըլլայնէ՝ ճառագայտութիւն կրնանք
ըսել. որուն խորթութիւնը՝ ռացիօնալիստ աղանդոյն
խորթութեան մէկ պատկերը ըլլալով ներելի կըլլայ. եւ
մտապաշտութիւն ըսելով կը հասկըցուի՝ ամէն մար-
դուն իր խելքին հանելը, եւ խելքին փշածը իբրեւ
ճշմարտութիւն բռնելը, եւ իր խելքը որքան տկար
ըլլայ ալ նէ՝ հաւատալիքներուն դատաւոր ընելը: Այս
կերպ յանդուգն դատողութիւնը քրիստոնեայ բողո-
քականներուն մէջ ծնաւ, որ իրենց վարդապետու-
թեան սկզբունքէն ծագած ըլլալուն համար՝ որքան
աշխատին նէ պարապ է, իրենցը չէ՝ չեն կրնար ըսել.
եկեղեցւոյ այն իշխանութիւնը չունին՝ որով իր մէջէն
ծնած հերձուածները իր հաստատուն եւ անփոփոխ
բռնած վարդապետութիւններէն խոտորում ըլլալուն
համար կը կըտրէ կը նետէ: Բողոքականներուն հաս-
տատուն վարդապետութիւնն է սուրբ գիրքը կարգալ,
եւ անոր խօսքերը ինչպէս կը հասկընայ նէ այնպէս
հաւատալ. եւ այս վարդապետութիւնս ունեցող կրո-
նական ժողովք մը՝ բնաւ մէկ տեսակ աղանդաւոր մը
իբմէ չկրնար կըտրել գատել. եւ բուն իսկ իր մէջը՝ եւ

իր վարդապետութեան արդիւնքն ըլլալով՝ հաւատոյ միութեան տեղ հաւատոյ բազմութիւն մը կը պարունակէ։ Իսկ հաւատքը՝ ինչպէս որ սուրբ Առաքեալը ըսած է, մէկ պիտի լլլայ. եւ այն մէկ հաւատքը միօրինակ դաւանողները մէկ եկեղեցի պիտի կազմեն։

Ազատ քննութիւնը եւ մտապաշտութիւնը 300 տարիէն աւելի է Արեւմտեայ, եւ գլխաւորապէս Փերմանիա զօրանալով՝ հրեաներուն մէջ ալ մտաւ. բրուսիացի եւ հիւսիսային փերմանիայի բնակիչ հրեաները որ բողոքականութեան ազդեցութեան աւելի տակն էին՝ այս ազատ քննութիւնը կանուխէկ ընդունեցին. վասորն զի սոլայութեան եւ երիտասարդութեան ժամանակինն ռումուններն սովորաբար բողոքականներուն համալսարաններուն մէջը կ'ընեն. ասոնք ալ լուտերական աստուածաբաններուն այն կողմերը ստացած համալին մասնակից ըլլալ ուզեցին։

Արեւմտեայ կրօնքը այն կողմերը բողոքովին վերցածի պէս է. եւ տեղը պարզ աստուածութեան կրօնք մը մտած է լուսաւորեալ ըստած բողոքականներուն նման*. ասոր փորձը ընելէն ետքը իրօք ալ ՚ի գործ դրին։ Փերմանիայի մէջ, ասկէց քառասուն տարի առաջ։ 1818ին հոկտ. 18ին մէկ կրօնական հանդէս մը ըրին. որուն համապարկի ժողովուրդը մասնակից եղան։ Այս նորաղանդ հրեաները մէկ ժողովարան մը

* Աստուածեան աղանդը մինակ Աստուծոյ գոյութիւնը կ'ընդունի. բայց հաստատուն հաւատոյ հանդանակ մը չունի. մինակ սա հաստատուն է մէջերին՝ որ Աստուծային յայտնութիւն եւ Աստուծոյ տրուած հաւատք եւ թելադրուած գիրք չեն ընդունիր։

շիններ էին իրենց համար. վասն զի երեւելի "գիտ-
նական" եւ հարուստները եւ արուեստաւորներուն մե-
ծերէն շատը այս նորութիւնը ընդունած էին: Համ-
պուրկ քաղաքին եւ այն տեղի հասարակաց շէնքե-
րուն մէկ պատմութիւնը կայ Համպուրկ տպուած
1836ին. որուն մէջ նորաղանդ հրեաներուն տաճարը
ասանկ կստորագրէ:

"Շէնքին ներսի դին պարզ բայց վայելուչ կեր-
պով զարդարուած է. երդեհոն մը եւ քարոզի ամպիոն
մը ունի: Երգեհոնը ներս մըտնելու դրանը վրայ է.
եւ ամպիոնը անոր գիմացն է: Շէնքին միջին տեղը
կարգաւ նստարաններ շինուած են. բայց մէջ տե-
ղերնին պարապ տեղեր ալ կան ոտքի վրայ կայնելու
համար: Այս նստարանները եւ միջոցները՝ երիկմար-
դոց համար են միայն: Անիկ մարդոց համար՝ շէնքին
երկու կողմը յատուկ շինուած բարձր տեղեր կան:
"Կստարանին" ամէն մէկ նստելու տեղերը վարձքի
տրուած են, եւ վրանին թուանշան գրուած է: ()-
տարականներուն համար ալ ամպիոնին քովը երկու
կարգ աթոռ կայ:

"Ժողովարանին տեսուչներն են չորս կարգաւար
եւ շատ մըն ալ ժողովողեան փոխանորդներ կամ
պատգամաւորներ. որոց պաշտօնը ձրի է: Երկու քա-
րոզիչ կան. եւ աստուածային պաշտօն կաարեղն ալ
անոնց յանձնուած է. եւ հիմակուանիւններն են Վլայ
եւ Վալուին: Թէ՛ ասոնց եւ Թէ՛ ժողովարանին ստո-
րին ծառայութիւններն ընող պաշտօնեաներուն թո-
շակը ժողովարանին սնտուկէն կը վճարուի:

"Ամէն շաբաթ. եւ հրեաներուն ամէն տօներուն

օրը աստուածային պաշտօն կը կատարուի, եւ գերմաներէն լեզուով քարոզ մըն ալ կը տըրուի առաւօտեան ժամ իննէն տասը (ըստ եւրոպացւոց): Իսկ աստուածային պաշտօնին աղօթքները դաս առ դաս մէկ մը եւրոպացւոց լեզուով՝ մէկ մըն ալ գերմաներէն կը զընցուին: Իսկ երգերը՝ որոնք երգողները ընտրուած երաժիշտներ են, եւ եղանակնին անուշէ, եւ բերնով երգած ատեննին երգեհոնն ալ նոյն եղանակով կը չալուի, ամէնն ալ գերմաներէն են: Նոյնպէս քարոզն ալ միշտ գերմաներէն կը տըրուի: Ըստ քարոզներուն շատերը՝ որ կարեւոր բաներ են, Քւլայ եւ Սալօմօն քարոզիչները կը հրատարակեն. եւ արդէն քանի մի հատոր տպուած են:

„Ժողովարանին տեսուչները միտ դրած են երգարանին աղէկցընելու. որովհետեւ հիմախառններուն մէջ ամէն ատեն քարոզներնուն յարմարելու բան չգըտնուիր. եւ արդէն Վերմանիայի աւելի հռչակաւոր բանաստեղծներէն խնդրած են որ երգեր շինեն:

„Տեղը պըղտիկ, եւ ժողովուրդը օրէ օր շատնալու վրայ ըլլալով քիչ ժամանակէն մէկ նոր եւ աւելի ընդարձակ ժողովարան մը շինելու պիտի ստիպուին. ժողովուրդնին հիմակուց չեն սըղըմիր այս ժողովարանին մէջ:

„Հին իսրայելացիները քաղաքին ուրիշ կողմերը իրենց յատուկ սինակոկայ ունին. եւ աստուածային պաշտօնին հօն կը կատարեն: „

Բողոքական ժամերգութեան քիչ մը տեղեկութիւն ունեցողը՝ ասոր եւ բողոքականներուն ժամերգութեան

նը մէջ շատ նմանութիւն կը գտնէ։ Հրէութեան ստուեր մը այն միայն մնացած է որ տօնի եւ աստուածային պաշտօն կատարելու օրերնին հին հրէութենէն է։ Բայց այս ալ երկրորդական եւ լոկալ գային բան մը սեպուելով մօտերս կը վերնայ. որովհետեւ հրեաներուն շահուն ալ հակառակ է. որ շահսէր ազդ մը ըլլալով շատ չախորժեր օր մը աւելի պարապ անցընել օրինապահութեան համար. եւ այն օրուան ընելու առուտութեն եւ վաստակէն դադարիլ։ Հատ տարի չըներ. Պէռլինի հրեաներուն մէջ խօսք եղաւ շաբաթը կիրակիի փոխելու. որովհետեւ երկրին օրէնքովը կիրակի օրերը խանութ չեն կրնար բանալ. շաբաթ օրը բանալն ալ իրենց օրէնքին դէմ է. եւ երկու օր իրարու վրայ շահէ խաբանելնին ծանրօր եկած էր իրանց։

(Հարոնակէի) :

ՈՐՄՈՐԳՈՒԹԻՒՆ

Դամու մը չափ քալեցինք ծառերու թուփերու եւ փուշերու եւ երկան խոտերու մէջ է. պըզտիկ մութ եւ նեղ կիրճ մը ելաւ դեմերնիս։ Արց մտաւ կիրճը. ես ալ անոր ետեւէն խաբխափելով սահելով դայթելով. որսըն ալ որսորդներն ալ բոլոր մարդիկ ալ անիծելով փուշերը ձեռքս ու երեսս կը սըկըգէին. անօթութենէ սիրտս կը մարեր. չգիտէի եւ հարցընելու ալ

չէի համարձակեր թէ առաջնորդս զիս ուր կը տանի:

Այրձէն դուրս ելանք նէ մէկ մը ես իմ վրաս նայեցայ, եւ զիս այնքան տկար չգտայ, փուշերը մարդուն մէկ տեղը սկրդեննէ չեն մեռցըներ եղեր. բայց այս ըսածս լաթերու համար հասկըցողը մեղքը կը մըտնայ. ինչպէս որ մացառներուն մէջէն ոչխար անցած ըլլալուն բուրդին կտորները վրան նշան կը մընան, լաթիս կտորվանքն ալ անցած անդերս նշան մնացեր էին. բայց ես ամէն ատեն կըսէի. ձախորդութեան դէմ համբերութիւն: Զեռքերս կուտոս դրի սկսայ խնդալ որ նեղանալու ժամանակ չունենամ, եւ առաջ քալեցի:

Վիմայնիս ջուր մը ելաւ շատ մեծ ու խորունկ. ջուրին մէջ տեղն ալ զատ քարէ աւազանի պէս բան մը տեսայ, գետը կոխելով ջրերը հոն պիգուեր եւ բաց սարնիճի պէս եղեր էին. ձմեռը դեղին եւ տըղմնոտ ջուրի ովկիանոս մը. ամառն ալ կակուղ. բայց չորցած ցեխ մը: Ս' էջ տեղի աւազանըսածս Վրաքբա լեռներէն բրդած գլորելով հոն հասած մէկ քար մըն է. տարեւոր քանի մը խոտեր դիպուածով բուսած էին տակը. տեսակ մը խիտ տերեւով խոտ ալ վրան երկընցած հովին փչելէն կը դողդըղար: Ապառաժին ճեղքերէն գայլաբերան ըսուած մանուշակագոյն-ծաղիկները եւ կապոյտ իժուկներ (վիբերն) չորցած գլուխնին դուրս ձգեր կախեր էին. ասոնք այն ատենը դիտելու ժամանակ չունէի, ուրիշ ժամանակ դիտեցի ինչպէս կրնաս դուշակել. ջուրին մէջ ինձանք առաջ դացինք ապառաժէն մինչեւ քանի մը ոտք հեռու որ մեզնէ 50 ձողաչափ մը բարձր էր:

Աից ուրախութեամբ մատովը ցուցնելով ինծի ըսաւ. փօփոքրէ Էսթիէ Ժալա: Այս Ժալա՝ բառը ինծի ազէկ ազգեցեցութիւն մը ըրաւ. անապատը մանանայ գտածի պէս եղայ. բայց կը վախնայի որ խաբուած չըլլամ. եւ մօտերը տունի նման բան մը չտեսնելով կամաց ձայնով հարցուցի օո-նալէ Էսթիէ Ժալա (ո՞ր է ըսած տունդ). պատասխանեց առաջ փօփոքրէ (հոս է տէր իմ):

Աչքս դրան մը չափ բացի բայց բան մը չկրցայ տեսնել. շարժում մը բռնի Աիցին ականջէն բռնելու. բայց Աից՝ որ իր ականջին իմ երկու մատիս մէջ տեղը գալը շատ չէր սիրէր, ձախ կողմը ցատկեց եւ ցուցամատովը ապառաժին գագաթը ցուցուց:

Այն ըոպէին ապառաժին տակը հասանք. եւ ինծի՝ երեւցաւ որ հոգեւորած մէկ բան մը կը շարժի վերը: Արկիւնքի անփայլ ճերմակ երեսէն մէկ սեւագոյն բան մը զատուեցաւ. որսորդի փողի սուր ձայն մը լըսուեցաւ. հանդարտ օգին մէջէն որպէս թէ բերդին դաճաճը կը հնչեցընէր. եւ այն ատենը երկբայեղու տեղի չմնաց:

— Այ՛ն ինչ. ըսի չափազանց ուրախութիւնով մը իրաւ դուռը հասանք:

— Տա, փա, ասդա Էսթիէ Ժալա (այո՛, այո՛, իրաւ այս է տունը). պատասխանեց Աից գլխուն երկու կողմի հաւելուածներուն վկայութեանը ապահով ըլլալով որ բնութիւնը իրեն տուեր էր ձայն լսելու համար:

Բարեկամներուս հրաւերին պատասխանել փորձեցի: Կաճաճ: Իմ ձայնէս ուժով էր վազող հեղե-

ղատին ձայնը . եւ իմինս զլինէս երեք ոտնաչափ վեր չկրցաւ ելլել : Ես ինծի կը հարցունէի . այսքան բարձր տեղ դարիչ ինչէ՞ն հարկ եղեր է մեր որսորդներուն : Ի՞նչ կախարդական կարողութեամբ հասեր են այս ահագին ապառաժին դագաժը . աղէկ գէշ ծակ մը կա՞յ արդեօք հսն որ գիշերը պարտըլիմ . եւ ինչո՞ւ ուղղակի Վիմբինս երթալը աղէկ չեկաւ իրենց :

Ապառաժին տակէն հեղեղատ մը կանցնէր որ ամէն կողմը կը պատէր . լայն ու ամուր քարերու վերայ կոխելով հեղեղատէն անցայ , մէյ մը ապառաժին չորս դին քալեցի՝ տարակոյսներուս լուծում ըլլալու բան մը չկրցայ գտնել . Աիցին հարցուցի . անկէց ալ միտք հանգչեցնող պատասխան մը չկրցայ առնել :

Գոնէ սա կըսես ինծի . անհամբերութեամբ մը պօռացի , այս ապառաժին անունը ի՞նչ է :

— Տօմու-է . Բիալու-ա ալէ ասլա-է նոն Ֆիլիէ Ֆո-նիէ-իս արագու-լու-ի : (Տէր իմ . այս ապառաժիս կըսուի սատանայի լեռ) :

— Եւ գիտես ինչէ՞ն մնացեր է այդ անունը :

Ես՝ անշուշտ . անոր համար որ աւազակ մը՝ որ մեծ ու փոքր Ուլահու երկիրը սատանեցուցեր էր , իրեն սովորական բնակութիւն էր ըրած ասիկայ , եւ մարդ կարող չէր զինքը բըռնելու : Կըսեն որ Վարա Եանքօն սատանայի հետ դաշինք մը ըրեր էր որ անոր կը պաշտպանէր . եւ երեսուն տարի ետքը եկաւ ըրած ծառայութիւններուն փոխարէնը առնելու :

— Եանքօ ի՞նչպէս կելլեր այս քարին վրայ :

— Բեհեղզեբուղը՝ որ ինչպէս զիտես՝ գիշեր հա-

ւուկի պէս թեւեր ունի . իր թեւերուն վըայ կը նըս-
տեցըներ ու վեր կը տանէր :

— Բնկեր ունէ՞ր :

— Ո՛չ բնաւ :

— Ետ ժամանակ կայ կորսըվելը :

— Քսան տարիի մը չափ :

Ուրիշ բաներ ալ ունէի հարցընելու . բայց Աից
ըսելիքներս բերանս թողուց եւ ինծի ըսաւ :

Օ չէ նէ ուրիշ քօմնօ-լէ (վեր պիտի ելլանք
տէր) :

Լուսինը փառաւոր կերեւէր . եւ ապառաժին փայ-
լուն կողերուն վըայ շիտակ կը զարնէր , առաջնորդիս
ամէն շարժումներուն հետեւելը դիւրին եղաւ ինծի :
Ճեղքի մը մօտեցաւ , չուան մը քաշեց որ ապառաժն
ի վեր կերկըննար կանթեղի չուանի պէս . թոթվեց .
եւ վերէն վար նստարան մը ինջաւ . Աից ինծի ստի-
պեց որ վրան նստիմ . եւ զարմանքէս խելքս դլուխս
գալու ժամանակ չմնաց . աչքս բացի զիս դէպ ի
երկինք ճանապարհորդութեան մէջ գտայ :

Վաթաղդարար կէս ճամբան մնացի , մինչեւ հը-
րեշտակապետներուն քով չկըցայ երթալ . ապառաժին
վըայ պահապան մը կայնած էր որ պրտուտակով մը
չուանը դարձընելով զիս վեր քաշեր էր . հագուս-
տէն եւ կերպարանքէն հասկըցայ որ ինծի պէս մարդ
մըն է . եւ իմ տեսածս Յակոբ նահապետին տեսիլ-
քը չէ :

Եւլ եւ խաբուէի ալ նէ խաբուելս երկար չէր քը-
շեր . տեսակ մը կըկուի նման գործիք տասն եւ մէկ
անգամ զարնելով , ինծի երկու բան մէկէն սովը-

ցուց, մէկ մը ժամը քանին ըլլալը՝ մէկ մըն ալ դէպ
ի որ կողմ երթալիքս :

Որսորդ մը զիմացս ելաւ ու աղէկ գազդիներէն
լեզուով ըսաւ . բարի եկար պարոն , Վաստաքիին
բերդը . եւ երկաթապատ ամուր դուռ մը հրելով
ղիս ներս մէկ սրահ մը խօթեց . Նրեակայութեանս
մէջ տակաւին երկինք ելլալ եւ հրեշտակներ տեսնել
կերպզէի . հոս այն երազները ամէն ալ անցաւ .
սրահին նիւթական բան մը ըլլալուն ամէն զգայարանք-
ներս վկայեցին . մէջ տեղը սեղան մը կար . վրան
այնքան շէշ՝ ուրբան որ քաժայի տախտակի մը վրայ քար
կըլլայ . խաղու սկսելու ատեննին բոլորն ալ տասը
որսորդ նստած էր . ներս մտայ նէ բարեկամական
բարի եկար մը գոռաց ներսը . ասիկայ բոլոր ևրեւա-
կայութիւնս անցուց . դացած տեղս արքայութիւնն
ըլլար նէ՝ այսքան բարի եկար լսելու չէի . ասոր ար-
ժանի չըլլալս աղէկ զիտեմ .

Ստուշու տեղ տուին ինծի ալ . հիւանդութենէ
նոր ելածի պէս ակորժակով կերակուր կերայ , եւ
պատառաքաղը ձեռքէս չձրգած քունս տարեր է .
ղիս մի՛ մեղադրէք , հոգնած էի :

ԱՄԵՐԻԿԱ

Ե Ի

Փ Ո Տ Ի Ն Է

Մէկ կին մը երկու աղջիկ ունէր. մէկուն անու-
նը Փոտինէ, եւ մէկալինը Ագապի: Փոտինէ՝ որ մեծ
աղջիկն էր, շատ աղուոր էր. եւ աղէկ բնաւորու-
թիւն մըն ալ ունէր: Աղջտիկն էր Ագապի, այն ալ
աղուոր բայց չար էր. եւ խելք ունէր, բայց միշտ
ուրիշին չարութիւն ընելու կը յոգնեցընէր. Մայ-
րերնին ալ շատ գեղեցիկ էր. բայց քանի՜ որ տարիքը
կառնէր՝ պեղեցկութիւնն ալ կերթար. եւ ասիկայ
ղինքը շատ ելեւօք կը տըրտմեցընէր: Փոտինէ տասն
եւ վեց տարեկան էր. իսկ Ագապի տասն եւ երկու
տարուան: Մայրերնին պառաւ ըլլալէն վախնալով
իր բնակած երկրէն ելաւ՝ որ ամէնքն ալ զինքը կը
ճանչնային եւ քանի տարուան ըլլալը տիտէին. մեծ
աղջիկը գեղը խրկեց, որպէս զի մարդ չպիտնայ որ
անանկ հասուկ աղջիկ ունի. պըզտիկը առաւ մէկ օ-
տար երկիր մը գնաց. հոն կըսէր որ աղջիկը տասն
տարուան է. եւ ծնած ատենն ալ ինքը տասն եւ հինգ
տարուան էր: Այսպէս կըսէր ալ նէ՝ միշտ կը վախ-
նար. չըլլայ որ օր մը խաբերայութիւնը յայտնուի.
անոր համար իրեն հաւատարիմ մէկը խրկեց որ Փո-
տինէն գեղէն առնէ աւելի հեռու տեղ մը տանի:

Այս մարդը գնաց աղջիկը առաւ. ճամբայ ըրած

տառննին աղջիկը յոգնեցաւ . քիչ մը հանգչելու համար անտառին մէջ ծառի մը տակ նստեցան . աղջկանը քունը տարաւ . եւ մարդը կամացուկ մը քովէն ելաւ բանը գնաց : Գիշեր եղեր էր երբ որ աղջիկը արթննցաւ . եւ քովը մարդ չտեսնելով լալ սկսաւ : Բայց լալը խեր չէր ընել . դիշերը լուսցընելու տեղ մը գըտնելու էր . դիպուածով ճամբայ մը բռնեց . բայց անտառին աւելի խորունկը գնաց : Այնքան հեռուէն ճրագ մը տեսաւ . եւ ճամբան այն կողմը դարձընելով մէկ պըզտիկ տընակ մը հասաւ . դուռը զարկաւ . հովիւ կին մը դուռը բացաւ եւ հարցուց թէ ի՞նչ կուզէ : Աղջիկն ըսաւ . մայրիկ , կաղաչեմ . Աստուծոյ սիրոյն ըլլայ , ինծի հրաման տուր գիշերըս տունդ պառկիմ . թէ որ անտառը մնամ՝ զիս գայլերը կուտեն : Հատ աղէկ աղուոր աղջիկս , պատասխանեց հովուուհին . բայց ըսէ՛ ինծի . այս տունս այդ անտառին մէջ ի՞նչ բան ունիս : Փոտինէ զիսուն եկածը պատմեց , եւ ետքը ըսաւ . խեղճ աղջիկ մը չե՞մ մի՛ որ ասանկ անպութ մայր ունիմ . ասանկ չարաչար ապրելէս աղէկ չէ՞ր մի որ ծնած տունս մեռնէի : Ես Աստուծոյ ի՞նչ եմ՝ ըրեր որ զիս ասանկ թշուառութիւններու մէջ կը ձգէ :

Հովիւ կինը ըսաւ . ա՛ղջիկս , Աստուծոյ դէմ տրտունջ ընել պէտք չէ . ամենակարող եւ խմաստուն է անիկայ՝ եւ քեզ ալ կը սիրէ . պէտք է հաւատաս՝ որ քեզ թշուառ վիճակի մէջ ձգած է նէ քուկին աղէկու թեանդ համար է : Ենոր վստահ եղի՛ր , եւ մըտքիդ մէջը՝ դի՛ր որ Աստուած աղէկներուն պաշտպանն է . եւ երբ ապոնց ձախորդութիւն մը պատահի՛նէ՝

ամէն ատեն թշուառութիւն չէ՛ այն ձախորդութիւնը, չոս քուս կեցիր. ես քեզի մայրութիւն կընեմ. եւ իմ աղջկանս պէս քեզ կը սիրեմ. Փոտինէ այս առաջարկութեանը հաւնեցաւ:

Նովեմբեր կինը միւս օրը ասոր ըսաւ. քեզի քանի մի ոչխար տայի եւ արծեղու տանէիր. բայց վախեմ թէ սիրտդ կը նեղանայ. անոր համար քեզի ըզքէ մը տամ, բուրդ մանէ՛. ասով կղբօսնուս ալ: Փոտինէ ըսաւ. մայրիկ, ես աղնուական ցեղէ եմ. բնաւ բան բանիլ չեմ գիտեր: - Ուրեմն քեզի գիրք մը տամ, կարդա՛: - Կարդալ չեմ սիրեր ըսաւ աղջիկը՝ կարմըրորկելով. եւ այս կարմըրորկելս՝ ըսածին բուն նշանակութիւնը կը հասկըցընէին. կարդալու վարժուած չեմ ըսել էր: Անոր համար շիտակը բերնով ալ զըռցել հարկ եղաւ. տղայութեան ժամանակս կարդալ աղէկ մը չսովընցայ ըսաւ. մեծցայ ալ նէ ժամանակ չունեցայ ձեռքս գիրք առնելու: - Ի՞նչ կընէիր ուրեմն՝ հարցուց կինը: Փոտինէ պատասխանեց. առտուները բարեկամներուս հետ պըտըտել կելէի. ցերեկուան կերակուրէս ետքը կը հագուէի. իրիկունները մարդ կունենայինք եւ հետերնին կըլլայի. ետքը օքէրա կամ քօմէպիա մտիկ ընելու համար թէպէտ չունէի կերթայի. եւ գիշերը պարահանդէսներու (պալօյի) կը գըտնուէի:

Կներ ըսաւ. յիշաւի շատ գործ ունիս եղեր. կարծեմ օրերդ առանց ձանձրանալու կանցընէիր: - Թողութիւն ըրէ մայրիկ՝ ըսաւ Փոտինէ. մէկ քառորդ ժամ մը որ մինակ մնայի, ինչպէս որ երբեմն կը պատահէր, ձանձրութիւնը սիրտս կը ճաթեցը-

նէր. գեղն երթալնիս աւելի գէշ էր. բոլոր օրը ես
զիս զբօսցընելու համար հագուելով հանուելով կան-
ցընէի: — Վեղը հանդիստ չէիր ուրեմն: — Ա՛յ Կեղը
եւ ո՛չ քաղաքը: Խաղ մը խաղայի նէ կը կըթուէի,
ըստակս ձեռքէս կերթար: Բնկերութեան մէջ գտնուէի
նէ՛ կը տեսնէի որ իմ ընկերներս ինծմէ աղէկ հագ-
ուած են, եւ սիրտս շատ կը կոտրէր: Պարահանդէս
մը երթալի՛ ինծմէ աղէկ խաղացողներուն վրայ աչ-
քըս չորս կը բանայի որ վրանին պակասութիւն մը
դտնեմ. կարճ ըսեմ. առանց տրտմութեան օր ան-
ցուցած չեմ:

Կինը ըսաւ. անանկ է նէ Լստուծոյ Նախախնա-
մութեանը բան մի՛ ըսեր. քեզ այս անապատս բերաւ
նէ՛ զուարճութենէն աւելի տրտմութիւններդ. կոր-
սընցուցիր. բայց մինակ այս չէ՛ բանը: Ետքը դուն
շատ թշուառ եւ խեղճ պիտի ըլլայիր. վասն զի ամէն
ատեն չմնար մատղաշ տարիքը. պառուած ժամանակդ
պարահանդէսներուն եւ Խօմարաններուն ժամանակը
կանցնի. եւ թէ որ ամէն ատեն բաղմութեան մէջ
գըտնուիլ ուզես՝ երիտասարդները քեզ կը ծաղըեն.
չես կրնար ալ այն ատենը խաղալ. հագուիլ զարդար-
ուելու ալ չես համարձակիր: Ճանճրանալէն սիրտ ճա-
թել ըսածդ այն ժամանակինն է. եւ շատ խեղճ կըլ-
լաս: Փոտինէ ըսաւ. բայց մայրիկ, ամէն ատեն ալ
մինակ չկեցուիր. քովըդ մարդ չըլլայ նէ՛ օրդ տարի
կըլլայ:

Թողութիւն ըրէ՛ սիրելի՛ս, ըսաւ հովուուհին,
ես հոռ մինակ եմ, եւ տարիները օրերու պէս կարճ
կուգան ինծի. թէ որ ուզես նէ՛ չճանճրանալուն

ճարը գտնելու վարպետութիւնը քեզի սուրեցընեմ:
- Սիրով կը փափաքիմ, ըսաւ Փոտինէ. զիս ուզածիդ պէս կրնաս կառավարել եւ կրթել. քեզի հնազանդիլ կուզիմ: - Հովիւ կինը աղջկան յօժարութեան առիթը փախցընել չուզելով՝ անոր ամէն ընելիքները թուղթի մը վրայ գրեց, բոլոր օրը աղօթքի, կարդալու, աշխատելու եւ պըտըտելու բաժնելով: Ընտառին մէջ ժամացոյց չկար, եւ Փոտինէ ժամը քանին ըլլալը չէր գիտեր. բայց հովիւ կինը ժամանակը արեւէն կը ճանչնար. եւ երբ ժամանակն եկաւ՝ Փոտինէն հաց ուտելու կանչեց: Փոտինէ ըսաւ. կանուխ հաց կուտես կոր մա'յրիկ. շատ ժամանակ չընէր քանի սր ելանք: Կինը քրմծիծաղով մը ըսաւ. բայց ժամը եօթն է. եւ մենք չինգ ժամ է որ ելած եմք: 'Այէ' որ մէկ մարդ մը օգտակար գործի մը պարապի նէ՝ ժամանակը շուտ կանցնի, եւ ձանձրութիւն չգար:

Փոտինէ սրտնեղութենէն ազատելուն վրայ զըւարճանալով բոլորով սրտիւ կարդալու եւ բան բանելու կը պարապէր. եւ այն գեղական կեանքը քաղաքին մէջ անցուցած կեանքէն հազարապատիկ երջանիկ կուգար իրեն: Հովիւ կնոջը կըսէր. կը նաշիմ որ Ըստուած ամէն բան մեր բարոյն համար կը տնօրինէ: Թէ որ մայրս ինծի անիրաւութիւն եւ անգթութիւն չընէր՝ ես իմ տղիտութեանս եւ սնտախառութեանս եւ դատարկակեցութեանս եւ հեշտափութեանս մէջ պիտի մնայի. որոնք զիս չար եւ խեղճ պիտի ընէին:

Տարի մըն էր որ Փոտինէ այս հովիւ կնոջը քովն

էր, երբ թագաւորին եղբայրը որ Ալակիոս կըսուէր, որսորդութեամբ ասոր ոչխար արծած անտառը եկաւ: Ասիկայ աշխարհքի մէջ գտնուած մեծ մարդոց ամէնէն ազնուաբարոյն էր. բայց թագաւորը անոր բնաւ չէր նմաներ. իրեն դրացի տէրութիւնները խաբելը եւ իր հպատակները կեղեքելն ու հարստահարելը իրեն զուարճութիւն ըրած էր: Ալակիոս Փոտինէն տեսաւ եւ գեղեցկութեանը զմայլեցաւ. քովէ եկաւ. թէ որ զիս առնելու հաճութիւն տաս՝ աշխարհքիս մէջ ինծի պէս երջանիկ մարդ չըլլար ըսաւ: Փոտինէն տեսաւ որ սիրուն երիտասարդ մըն է. բայց զիտնալով որ խելքը չլուխը եղող աղջիկը այդպիսի խօսքերու ազանջ չգնէր, պատասխանեց. տէ՛ր իմ, թէ որ ճշմարիտ կըսես՝ մօրս դնա՛ զըռօցէ՛, որ հօվիւ կին մըն է, եւ սա տեղ վարը պըղտիկ տանը մէջ կը բնակի: Թէ որ զիս քեզի տալ ուզէ՝ ես ալ կը հաճիմ. վասն զի խոհեմ եւ խելացի է. եւ ես բնաւ անոր խօսքէն չեմ ելլեր: Ալակիոս ըսաւ. աղուո՛ր աղջիկ. ըսածդ կընդունիմ. հիմայ կերթամ քեզ մօրմէդ կը խնդրեմ. բայց քեզ առնելս քու կամքիդ դէմ չըլլայ: Թէ որ անիկայ քեզ ինծի տալու հաճի՛ գուցէ սիրտդ կոտրի. եւ ես քու սիրտդ կոտրելու տեղը մեռնելս աւելի կուզէի: Փոտինէն ըսաւ. այդպէս խօսող մարդը առաքինի մարդ մը կըլլայ. եւ աղջիկ մը առաքինի մարդու մը հետ չկրնար թըշուառ ըլլալ:

Ալակիոս Փոտինէին քովէն զատուեցաւ, գնաց հովիւ կինը գտաւ. որ այս իշխանիս առաքինի մարդ ըլլալը գիտէր. ուստի երկան խօսք ընել չտալով իր

հաճութիւնը տուաւ: Իշխանը խօսք տուաւ որ երեք օրէն ետքը կուգայ երկուքը մէկէն կը տեսնէ. եւ մեծ հաճութեամբ տեղը դարձաւ, մատնի մը նշան ձգելով:

Փոտինէ շատ փոյթ ունէր տընակը՝ դառնալու. Եկակիոս իր աչքին շատ սիրուն երեւցեր էր. կը վախնար, չըլլայ որ հովուուհին՝ զորն որ մօր տեղ դրեր էր, երիտասարդին չէ՛ ըսէ: Երբ տուն եկաւ՝ հովուուհին ըսաւ. քուկին Եկակիոսի հետ ամուսնանալուդ հաճութիւն տուի, չէ՛ թէ եղբայրը Թափաւոր ըլլալուն, այլ ինքը աղէկ մարդ ըլլալուն համար:

Փոտինէ անհամբերութեամբ իշխանին գալուն կըսպասէր. բայց անոր երթալուն երկրորդ օրը երբ ոչխարները դուրս հաներ արծելու կը տանէր, մացառներուն վրան անանկ գէշ իյնալ մը ինկաւ՝ որ երեսին կաշին չարաչար վերադրեցաւ: Եղջիկը եւլաւ. վազեց մօտ տեղի յստակաջուր առուակին քովը. ջուրին մէջ իր երեսը տեսնելով իրեն սոսկում եկաւ. ամէն կողմէն արիւն կը վազէր: Տուն դարձաւ մայրադրին ըսաւ. կը նայի՞ս սա գժբախտ թշուառութեանս. Եկակիոսը վաղը կանուխ կուգայ. եւ զիս տեսնելով ինծմէ կը պաղի. զիս սոսկալի կերպով տգեղացած պիտի տեսնէ: Հովուուհին ժպտելով մը ըսաւ. Ըստուած ներեց որ իյնաս. ի հարկէ ատոր տակէն աղէկութիւն մը պիտի ելլէ: Վիտես որ աստուած քեզ կը սիրէ. եւ քեզի ալէկ ըլլալու բանը քեզնէ աղէկ դիտէ: Փոտինէ իր ըրած պակասութիւնը ճանչցաւ. վասն զի յիրաւի Ըստուծոյ նա-

խախնամական տեսչութեանը դէմ երկան կարճ խօսք
ընելը պակսութիւն եւ յանցանք է. եւ ինքն իրեն ը-
սաւ: Թէ որ իմ գեղեցիկ չըլլալու համար Ահալի-
ոս իշխանը զիս առնել չուզէ՝ նէ՝ անշուշտ զիս առ-
նելէն ետքը խեղճ պիտի ըլլայի:

Հովուուհին երեսը լուաց. եւ երեսը մտած քա-
նի մը խոշոր փուշեր կար հանեց: Յաջորդ օրը Փո-
տինէ զարհուրելի կերեւէր. երեսը եւ գլուխը բո-
լորովին ուռեցած էր. աչքերն անգամ չէր տեսնուեր:
Առտուան ժամը երեքին ատենները մէկ կառք մը ե-
կաւ դրանն առաջը կեցաւ. ըսցց Ահալիոսը չէր ե-
կողը. Թաքաւորն էր: Պալատականներէն մէկը Թա-
գաւորին ըսեր էր որ՝ Ահալիոս անտառին մէջ աշ-
խարհքիս ամենէն գեղեցիկ աղջկանը պատահեցաւ.
եւ իրար առնելու խօսքը ըրին լըմընցուցին: Թա-
գաւորը եղբայրը կանչեց եւ ըսաւ. այդ ի՞նչ յան-
դգնութիւն է քու ըրածդ, որ ինծի չհարցուցած
կարգուելու ելեր ես: Թէ որ առնելու աղջիկդ ին-
ծի պատմածներնուն չափ գեղեցիկ է նէ՝ քեզ պատ-
ժելու համար ես պիտի առնեմ աղջիկը:

Թաքաւորը հովուուհին տունը մտաւ եւ աղջիկը
տեսնել ուզեց: Ահա՛ հոս է՝ ըսաւ կինը, Փոտինէն
ցուցընելով: Թաքաւորն ըսաւ. ի՞նչ. այդ հրէ՞ջը.
ո՞ւր է մէկալ աղջիկդ որ եղբայրս մատնին՝ անոր նը-
շան էր տուեր: Ս՝ատնին ահա՛ իմ մատս է, ըսաւ
Փոտինէ: Թաքաւորը ասոր վրայ բարձրաձայն ծի-
ծաղ մը Թող տուաւ. ետքը ըսաւ. եղբայրս այսքան
ընտրութիւն ունենալը չէի զիտեր. սակայն շատ ու-
րախ եմ որ զինքը կրնամ պատժել: Հովուուհին

Հրաման ըրաւ որ աղջկանը գլուխը լաչակ մը ձգէ եւ երեսը ծածկէ։ Ս'արդ խրկեց եղբայրը կանչել տուաւ եւ ըսաւ. որովհետեւ ե'ղբայր' գեղեցիկ Փոտինէին վրայ սէր ունիս՝ կուզեմ որ Հիմայ պսակուիք։ Փոտինէ լաչակը երեսէն վար առնելով ըսաւ. ես մարդ խաբել չեմ ուզեր. երեսս նայէ՛ Մ'կակիոս, երեք օր է որ սոսկալի գէմք մը ունիմ. Հիմայ զիս առնելու կը հաճի՞ս։ Մ'կակիոս պատասխանեց. Հիմայ ինծի, ամէն ժամանակուանէն աւելի սիրուն կերեւիս. կը տեսնեմ որ իմ կարծիք ըրածէս աւելի առաքինի ալ ես եղեր։ Մյս ըսաւ ու ձեռքը անոր երկնցուց։ Թագաւորը խնդալէն կը մարէր։ Հրաման ըրաւ որ նոյն ատենը պսակուին. եւ ետքը դարձաւ Մ'կակիոսի ըսաւ. որովհետեւ ես առանկ հրէշները չեմ սիրեր, կրնաս կնոջդ հետ այս տնակը մնալ. Հրաման չունիմ որ ասկէց ետքը պալատս օտք կոխես։ Մյս ըսելով կառքը հեծաւ. եւ Մ'կակիոսը մեծ ուրախութեան մէջ ձգեց հոն եւ պալատը դարձաւ։

Մյն ատենը հովուութիւն ըսաւ Փոտինէին. Հիմայ ի՞նչ կըսես, կը կարծես որ անտառին մէջ փուշերուն վրայ իյնալդ քեզի գէշ եղաւ։ Թէ որ այս պատահարը չըլլար նէ՝ Թագաւորը քու գեղեցիկութեանդ պիտի զարնուէր. եւ թէ որ դուն անիկայ առնելու հաճութիւն չտայիր նէ՝ Մ'կակիոսը պիտի մեռցունէր։ Փոտինէ ըսաւ. իրաւունք ունիս մա'յրիկ, բայց Հիմայ անանկ տղեղ եմ որ զիս տեսնողը կը սոսկայ. վախճամ՝ Մ'կակիոս իշխանը զիս առնելուն զոյճայ։ Մ'կակիոս ըսաւ. մի՛ վախնար, տղեղի երես նայելու ալ մարդ կը սովորի։ Վէշ բնաւորութիւն ունեցողի հետ

վարուելը չսովորուիր. անտանելին այն է: Հովուու-
հինս ըսաւ. խօսքերուդ շատ հաւնեցայ. բայց Փո-
տինէ ալ ամէն առան ասանկ տգեղ չմտար. ես ջուր մը
ունիմ, անով երեսը կը լուամ. վերքերը կը բժշկը-
ւին եւ առաջին գեղեցկութիւնը տեղը կուգայ: Տա-
րը բերաւ. եւ երեք օրուան մէջ Փոտինէ առաջին
գեղեցկութիւնը ստացաւ. Մկակիոս պատուիրեց որ
ժամանակ մը լաջակով դուրս ելլէ. չըլլայ որ թափա-
ւորը երեսին բժշկուիլը եւ առաջին գեղեցկութիւնը
նորէն ստանալը իմանալով զինքը յափըշտակել տայ:

Թագաւորն ալ կարգուիլ կուղէր. ամէն տեղ պատ-
կերհաններ խրկեց, որպէս զի ո՛ր տեղ գեղեցիկ աղ-
ջիկ մը տեսնեն նէ պատկերը գրեն իրեն բերեն. եւ
անոնց մէջէն մէկին հաւնի: Ուրիշ աղջիկներուն պատ-
կերին հետ Փոտինէին քրոջը Ագապին պատկերն ալ
դժեցին. Թագաւորը ասոր շատ հաւնեցաւ, եւ հետը
պահուեցաւ: Փոտինէ իրեն քրոջը Թագուհի ըլլալը
լըսեց՝ շատ վախցաւ. վասն զի չարաբարոյ ըլլալը եւ
զինքը ատելը աղէկ գիտէր. ուստի դուրս ելլելու չէր
համարձակեր: Տարիէ մը ետքը մանչ զաւակ մը ու-
նեցաւ, որուն անունը Ագաթեմերոս դրաւ. եւ երբ
տղան լեզու ելաւ՝ իմացուցաւ որ շատ խելացի էր.
ծնողքը սիրուն, կը խենթենային: Օր մը մօրը հետ
տանն առաջը նստեր էին. մօրը քուռը տարաւ. ար
թընցաւ նայեցաւ որ տղան հոն չէ:

ՏՆՈՒԹԻՒՆ

Նիկոմիդիա քաղաքին արեւմտեան կողմը՝ եւ քաղաքէն քիչ մը հեռու՝ սրբոյն Պանդալէոնի անունով ստորերկրեայ մը կայ . որ կերեւի թէ հալածանքի ատենը որ քրիստոնեաները յայտնի չէին կըննար ժողովուիլ՝ հասարակաց աղօթքի գաղտնի ժողովուելու տեղ մը եղած ըլլայ . ինչպէս որ Հռոմ ալ դերեղմանի համար սահմանուած գաղտնի եւ գետնի տակտեղեր կը ժողովուէին . որուն համար հռոմայեցի կռապաշտները քրիստոնեաներուն ընդէֆօհա ճէնս (լոյսէն փախչող ազգ) կըսէին : Եւս կարծիքնիս հիմայ հաստատութիւն գտնելու վրայ է :

Ճամանակէ մը 'ի վերջայս սուրբ Պանդալէոնի ստորերկրեայ դամբարանը յոյները եկեղեցի շինելու հրաման տուած ըլլալով կը փորեն եւ կը մաքրեն . եւ մէջէն գերեզմանի քարեր կ'ելլեն , որոց երկուքին օրինակը Նիկոմիդիայէն հետաքրքիր անձինք մեզի խրկած են . եւ երկուքն ալ լատիներէն են . որոց օրինակը եւ թարգմանութիւնը հոս կը գտնուիք . եւ մեր ձեռքը հասած կարգովը մէկը առաջին եւ միւսը երկրորդ կըսեմք :

Աւաջին տապանադիր:

VALERIO
VINCENTIOACTVARIO
PROFECTORVMANTIA
MARITODVLCISSIMO
CVMQVOCONVIXIANNISSEX

Թարգմանութիւն.

Վաղերիոսի Վինկենտիոսի թիկնապաճաց զիւանա-
դըպրի, Վնտիա, ամենաքաղցր ամուսնոյն, որուն հետ
ապրեցայ վեց տարի:

Երկրորդ տապանադիր:

DIMANES
CLAVDIHERCVLANI
PROTECTORIS
AVRELIANIAVCVS
TIVIXITANNOS
QVADRAGINTA
POSVITMEMO
RIAMCLAVDIVS
DIONISIVS
PROTECTORAVG
VSTIFRATER
IPSIVS

Թարգմանութիւն:

Ըստուածք Սանք: Կլաւդիոսի Հերքուլանոսի թիկ-
նապաճի Լարենտիանոսի աւգոստոսի (կայսեր), ապրեցաւ
քառասուն տարի: Այս մահարձանը դրաւ Կլաւդիոս
Գիոնենսիոս թիկնապաճ աւգոստոսի, անոր եղբայրը:

Առաջին գերեզմանն էր միակտուր քարէ մեծ սըն-
տուկ մը , 2 Տէրբո եւ 78 ՀէնդիՏէրբո երկայնութեամբ ,
1 Տէրբո 37 ՀէնդիՏէրբո լայնութեամբ եւ 1 մէդրո
խորութեամբ . վրան զատ կափարիչ մըն ալ ունէր
նոյնպէս մէկ կտոր քարէ . եւ վերի գիրը չէ՛թէ կա-
փարիչին վրայ . այլ սնտուկին կողին վրայ փորուած
էր : Կափարիչին կեդրոնէն փորել սկսեր են քարը
ժամանակով . յայտնապէս ծակ մը բանալու համար .
բայց ծակը բացուած չէ՛ : Եւ գիրը կարգալու կեցո-
ղին ձախ կողմը սնտուկին վրայ դրան պէս ծակ մը
կայ . որ զատ քարէ դուռ մըն ալ ունեցեր է . որ օ-
ղակներով սնտուկին անցած եւ երկաթով հաստատուն
գոցուած էր . այս անգամ բանուորները բացեր եւ մե-
ջը մաքրեր . եւ իրենց գործիքները պահելու անդ մըն
են ըրեր : Ս՝ եռելը սընտուկին մէջ յայտնապէս վե-
րէն կըղնեն . ուստի այս ծակս շինուած կըլլայ ներ-
սը ճրագ դնելու եւ վառ պահելու համար : Այսպի-
սի բաներ մեռելներուն քովը դնելը . որպէս թէ հոն
մարդ չգտնուած ատենը հոգիները լուսոյ կարօտութիւն
ունին . հեթանոսական աւելորդապաշտութիւն մըն է .
բայց ուրիշ բանի մը օգուտ ունի : Հայտնի է որ շատ
անգամ ողջ մարդիկ մարելով եւ երկար ատեն շնչա-
ռութիւննին դադրելով մեռած կը կարծուին եւ կը
թաղուին : Ասոնք թէ որ գերեզմանին մէջ կենդանա-
նալու ըլլան նէ՛ այս գրուէն դուրսի օդոյն հետ հա-
ղորդակցութիւն կունենան . եւ իրենց կենդանի ըլլա-
լը՝ ճրագ վառողներուն կիմացընեն եւ կազատին :
Դուռն ալ գոց ըլլալը յայտնի է որ օձ՝ եւ գորտ եւ
սւրիշ մանր մուշր գաղաններ կամ սողուններ ներսը

բոյն չընելու համար է։ Այս գերեզմանը թաղուած Սաղերիոս Սենկենտիոսը հռապաշտ ըլլալը՝ գերեզմանի սնտուկին քովի դռնէն կարծեօք կերելի. բայց ի՛նչ ժամանակի մարդ ըլլալը յայտնող նշան մը չկայ։ Սաղերեանց ցեղը հին հռոմայեցիներուն մէջ երեւելի ցեղ մըն էր։ Հռոմայեցիք Տարկուինիոս դուռը ըստած թագաւորնին վրոնտեցին եւ հառաւարութիւնը հասարակապետական ըրին նէ՝ այս կառավարութեան առաջին հիւպատոս եղան Յուստինոս Բրուտոս եւ Սաղերիոս Պուբլիկոզա. Բրիստոսէ 509 տարի առաջ։ Այս Սաղերեան ցեղը քջեց մինչեւ քրիստոնէութեան ժամանակը։ Հոս թաղուած Սաղերիոս Սենկենտիոսն ալ կայսերաց ժամանակն է. եւ իր պաշտօնն էր կայսերական թիկնապահ զօրքերուն ատենադպրութիւնը, որ անոնց ցուցակը եւ արձանագրելու արժանաւոր բաներնին՝ որ լատիներէն ա՛յլապէս կըսուէր (որիէց ելած է ասոր պաշտօնի անունը արդուա՛րիոս) . ինք կը դրեր։

Նշրկորդ արձանագրութիւնը գերեզմանի կափարիչին վրայ գրուած էր, եւ այս կափարիչիս վրայ գրէն զատ ուրիշ քանդակներ ալ կային. որոնց ստորագրութիւնը այսպէս կընէ մեզի տեղեկութիւն տը՝ ուղղարգի անձը։ «Նկեղեցւոյն հիսսային կողմը երկու հարիւր կանգունի չափ հեռաւորութեամբ վորուելով այլ եւ այլ հնութիւններուն հետ մէկ տեղ հասարակ գերեզմանի կափարիչ մը ելաւ. որուն զուտը ձիաւորի հագուստով ձիու վրայ նստած մարդու մը պատկեր. ամուսն ար կոտրած ըլլալով մեջքէն վերի մասը չկայ. եւ շատ բնտրուելով շարունակեալ։

եւ մտորուն ձեռքը երկան տեղ մը կայ, եւ հետեւ եալ արձանագրութիւնը ունէր, ինչպէս որ վերը գրինք:

Ասոր մէջ թաղուած մարդը կռապաշտ ըլլալը՝ առաջին տողէն յայտնի է. որ Ս ան ըսուած չաստուածներուն կոչումներն է, որ մենք ոգի կամ ուրուական կըսեմք: Ասոնց վրայ Երեւելիս յաջորդ թերթին մէջ ընդարձակ կը խօսիմք: Ժամանակն ալ յայտնի է. հռոմայեցւոց Երեւելիանոս կայսեր օրը. որ է Քրիստոսի 270-275 թուականը, եւ թէ որ Կղազիոս Հերքուլանոս եւ եղբայրը Կղազիոս Վիոնեսիոս՝ կայսեր քովէն չի զատուող թիկնապահներէն էին նէ՝ Հերքուլանոսին մեռած տարին ալ կը գտնեմք: Երեւելիանոս՝ գոթացիներուն Վաննաբաւդ թագաւորը մեռցընելէն ետքը, 272ին Ղանուր (Ղունա) գետին քովերէն ճամբայ ընելով Բիւզանդիա եկաւ. եւ նեղուցէն Բիւթանիականցաւ՝ որուն մայրաքաղաքն էր՝ Նիկոմիդիա. եւ հոն շատ չկենալով Պալմիրայի Օգնութիւն թագուհիին վրայ գնաց:

Կղազիոս Հերքուլանոս եւ եղբայրը այն ժամանակը կայսեր հետ ըլլալնին հաւանական կը կարծեմք: Մէկ մը որ՝ կայսրէն առաջ հոն գտնուած չկրնար ըլլալ: Սակիոկոս պատմիչը՝ որ Երեւելիանոսի ժամանակակից կրնայ սեպուիլ. որովհետեւ Վիոնէզեաիանոս կայսեր եւ Կոստաս կեսարին ժամանակը գրեց Երեւելիանոս կայսեր պատմութիւնը՝ ասոր մեռնելէն 30 տարի ետքը. եւ գրածն ալ նոյն Երեւելիանոսի գրել տուած պատմութիւններէն առած ըլլալը յառաջաբանութեան մէջ կը զըուցէ. կըսէ որ « երբ որ Բիւթա-

նիա մտաւ, բոլոր դաւառը առանց կռուոյ անոր հնա-
զանդեցաւ, ըսել է որ անկէց առաջ անոր հնազանդ
չէին. որով անոր թիկնապահն ալ իրենց մէջ չէին
ընդուներ: Արկրորդ՝ որ կայսրերը աղնուական ցեղէ
թիկնապահներ իրենց քովը կը պահէին. թէ՛ իբրեւ
պարծանք. եւ թէ՛ ապահովութիւն. մանաւանդ որ
Վլադիմիր ինչպէս որ անունը կը ցուցնէ, կայսերա-
կան ցեղէ էր. առաքելոց ժամանակի Վլադիմիր կամ
Վլադիմիր կայսեր տընէն. եւ թէ որ կայսրը ասանկ
մարդ մը քովէն հեռացընէր նէ՛ կը վախցուէր. չըլլայ
որ կայսրութեան ետեւէ խնալու ձեռք զարնէ իբրեւ
հայրենի ժառանգութիւն մը: Աւ ասոր համար կը
կարծեմք երկու եղբայր մէկէն, շարքուանոսն ու Ղա-
նեսիոսը իրեն կայսերական թիկնապահ ընելը: Քա-
րին վրայի քանդակը՝ ձեռքը տէգով, իրեն պաշտօնին
նշանն է: Այս մէջքէն վերը կարելի է որ երուպացի
հնազէտ մը դուռն առած է իբրեւ կիսարձան: Թէ որ
դտնուէր նէ՛ գլուխը կամ կոնակը հաղածներէն կամ
ուրիշ նշաններէն բան մը աւելի կը հասկըցուէր:

ԵՅԼ ԵՒ ԵՅԼՔ

Լինելոսի մէկ վրէժիւնորո-թիւնը: Լինելոս մէկ
շուետցի ընադէտ մըն էր անցեալ ժը երորդ դարուն
մէջ, որ իր ընդարձակ հանճարովը՝ ծառերուն եւ խո-
տերուն դասակարգութիւն մը հնարեց, որ բոլսաբա-
նութեան հետամուտ եղողներուն համար շատ կը
գիւրացընէր այս ումունքը. եւ ամէն մէկ անձանս թ

բոյսերուն դասակարգը նշանակելէն ետքը յատուկ յատուկ անուններ ալ կը դնէր,

Ասոր օրովը Կաղղիացի բնագէտը Պիւֆօն, գուցէ ասկէց դժգոհ ըլլալու պատճառ մը ունենալով, գուցէ բանին մէջ քիչ մըն ալ նախանձ մտնելով. Լիննէոսի համար շատ անգամ անանկ բաներ գրեց, որոնցմէ կերեւէր որ այս ճարտար բնագէտին անունը աւելի կուղէ. իսկ Լիննէոս Պիւֆօնի դէմ բառ մը անգամ չգրեց: Ար լշտանար, բայց իրեն անխօսութեամբը Պիւֆօնը վշտացընել կուղէր, անիկայ բանի տեղ չդնել եւ ըսածները պատասխանող անարժան սեպել ցուցընելով: Բայց ետքը անանկ բան մը ըրաւ Պիւֆօնին, որ քանի որ բուսաբանութեան մէջ Լիննէոսի գրութիւնը տեւէ՝ Պիւֆօնի անունը դէշ Կաղղափար մը պիտի տայ Պիւֆօնի համար՝ այս դիտութեանս հետեւողներուն:

() ր մը մացառները եւ ճախինները խոտ բընտըռելու եւ դիտելու պըտըտած ատենը՝ Գարիօֆիլէ անունով ճանչցուած բոյսերուն տեսակէն մէկ նոր բոյս մը գտաւ. որ տակաւին դասակարգի մէջ մտած չէր: Ընշորհ.ք տեսք մը ունէր. չոր ու ցամաք տեղերը կը բըսնէր, եւ ցամաքի զաղիւր գորտեր միայն կը զըտնուէին ասոր տակը: Լիննէոս այս խոտը դասակարգի մէջ խօթեց, եւ անունը պիւֆօնիա դրաւ. Պիւֆօնի դէմ ասկէց զատ բան մը ո՛չ ըրաւ եւ ո՛չ ըսաւ. եւ այսքանս բաւական վըժժինդրութիւն սեպեց:

Պիւէյի Կոխանորդը: Ընդդիմալի Պրէյ քաղաքին եկեղեցւոյն առաջնորդի փոխանորդը՝ Լենրիկոս ու-

Թերորդին ժամանակը ուղղափառ էր. այսինքն՝ առաջին տարիները: Ենոր յաջորդ Եզուարդ Ջ. ին օրը բաղոքական եղաւ: Ենոր յաջորդ Ս. արիամ Թադուհին օրը դարձեալ ուղղափառ, եւ անկէջ ետքը Եղիսաբէթ Թադուհին օրը դարձեալ բողոքական եղաւ: Եսանկ դիւրափոփոխութիւնը երեսը տունն նէ՝ պատասխան տուաւ Թէ կը սխալէք. բըռնած ըսկըզբունքին վրայ հաստատուն կեցող ինծի պէս հաւատարիմ մարդ չկայ. ի՞նչ որ եմ նէ՝ անանկ մնալ եւ անանկ մեռնիլ է կամքս. Պրէյի փոխանորդ եմ, Պրէյի փոխանորդ էի, եւ Պրէյի փոխանորդ պիտի մեռնիմ:

Սարգիսի որսորդութիւն: Պատրայէն անգին Ուլկիանոսին մէկ ծովածոցը ըլլալով՝ Ուլկիանոսին կցած տեղը հիւրմիւզ անունով մէկ քանի կղզի ըլլալուն համար յիշեալ ծովածոցին հիւրմիւզի ծով կըսուի, եւ աս ծովէն արեւելքի կողմը Պարսկաստանն ըլլալովը Պարսից ծով ալ կըսուի: Եյս ծովուն մէջ մարդըրտի որսորդութիւն կընեն. եւ այս որսորդութիւնը կը երեք չորս ամիս տեւելով հոկտեմբեր ամսոյն սկիզբները վերջանայ: Եւրոպացի ճանապարհորդներէն Օլիվիէին պատմածին նայելով՝ մարդրտի որսորդութիւնը նոյնները բոլորը 40,000 հոգիի չափ կան. տարւոյն ուրիշ ժամանակներուն մէջ ուրիշ գործի չեղալովնին բոլոր ապրուստնին այս երեք չորս ամսուան մէջ բրած որսորդութիւնէն է: Սորիէր անունով անգղիացին՝ 1809ին այն կողմերը պտըտեցաւ. մարդրտ հանող որսորդներուն համար գիտնալու արժանի մէկ քանի

բան գրած է : Ետեք ծովը մոտնելու ժամանակին ա-
կանջներուն ծակին ձիթոյ իւղ կը քսեն . և գիթեր-
նուն եղջիւրի ձեւով բան մը կանցընեն եղեր : Եպրե-
լու յատուկ մէկ եղանակ մը ունին . անանկ որ միշտ
գիւրամարս բաներ և ելեւօք արմուենի (խուրմա)
կուտեն եղեր : Օտարացած շատ քիչ կը գտնուի մե-
ջերնին . Սարմիններնուն վոյս վերք պակաս չըլար .
և աչքերնին միշտ կարմիր և տկար կըլայ :

Սարգրիտներուն խոշորները գրեթէ միշտ խո-
րունկ ծովերը կը գտնուին . անոր համար այս որսորդ-
ներուն շատ վարպիտները և ճարպիկ եղողները շատ
ժամանակ 10 գրկաչափ ջուրին տակը մտնալով 3 րո-
պէի չափ հոն մնալու կստիպուին . իրենց յատուկ
մէկ քանի յատկութիւններ ունին : Եւելի ստակը
նոյ մէկ մեծկակ մարգրիտ մը գտնելու ըլաննէ՝ բե-
րաննին կառնեն . կը կարծեն որ առանկով մարգրիտի
ջուրը կաղէկնայ : Ենձրեւ շատ եկած ժամանակը
մարգրիտ շատ կելայ կարծելով՝ անանկ օդերուն
իրենց աւուրչէքը կը բարձրացընեն :

Կախարդներո՛ւ կէտ : Միջին դարէն սկսելով
մինչև ասիէց հարիւր յիսուն տարի մը առաջ՝ Աւրո-
պայի տէրութիւնները կախարդներուն ետեւէն կիլ-
նային . և որու համար ամբաստանութիւն կըլար և
կըստուգուէր թէ կախարդ է՝ անիկայ ողջ ողջ կայ.
րէին : Ենմեզ մարդիկ ալ իրենց զօրաւոր թշնամի-
ներուն ատելութեանը զոհ կըլային : Եյն . ատենը
ճարտար մարդիկ կախարդ . ամբաստանուածներու՝
համարնքը քիչցընելու . և շատ մը մարդ կրակէն ա-

գառելու համար վարպետութիւն մը գտան : Մարդոյս ծանրութեան կշիռքը իր հասակին և գէրութեանը համեմատ ըլլալիքը յայտնի է . և որովհետեւ կախարդներուն փորը սատանայ մտած կըլլայ՝ ըստ հասարակ կարծեաց , և սատանան ալ փորուն մէջ յաւելուած բան մըն է , այդ վարպետներուն դիւրին հղաւ հասարակութիւնը հաւատացընելը թէ կախարդները աւելի ծանրութիւն պիտի ունենան , քան թէ հասակով և գէրութեամբ իրենց հաւասար մարդիկը , որովհետեւ սատանայ փորը ըլլայ նէ՝ անոր ծանրութիւնն ալ վրան պիտի եւելնայ : Ուստի մէկը իբրեւ կախարդ ամբաստանուէր նէ՝ հարկ չէր ամբաստանութիւնը հաստատելու վկայ բերել :

Քաղաքին մէջ հասարակաց կշռորդ կար կառաւարութեան կողմէն ստուգուած . ամբաստանեալ մարդը հոն կը տանէին կշռելու : Քաղաքին երեւելիները և ատենադպիրը և մէկ դայիկութեան հրամանագիր ունեցող կին մը հոն ներկայ կը գտնուէին . երկու հոգի ալ կային կշռող : Կշռուելու մարդը հոն դացածին պէս հագած լաթերն ամբողջ կը հանէին . հասակին երկայնութիւնն ու լայնութիւնը կը չափէին . և անկէց ետքը կշռորդին մէկ աչքը կը նստեցընէին կը կշռէին : Յայտնի է որ այս կերպովս մէկ մարդու մըն ալ կախարդ ըլլալը ստուգուելիք չունէր : Կշռելէն ետքը վկայութեան գիր մը կը գրուէր . որուն ներկայ գտնուողները ամէն ալ դայիկն ալ կշռողներն ալ իրրեւ վկայ կըստորագրէին , և կշռողին ձեռքը կուտային . անկէց ետքը անոր համար ամբաստանութիւն մը ըլլար նէ՝ ձեռքի վկա-

յականը ցուցնելով կշռուկէն ալ կազատէր՝ այրուկէն ալ ։ Կշռուկուէն վարձքն էր վեց Ֆիօրինէն աւելի . հիմակուան զնովք գրեթէ հարիւր զուրուշ . որ բան մը ըսել չէր . որովհետեւ ասով ողջ ողջ այրուկէն կազատէր . ասոր համար շատ մարդիկ ամբաստանող մը չունեցած ալ կերթային գիրենք կշռել կուտային և վկայական մը կառնէին ։ Այս սովորութիւնը Կարոլոս հինգերորդ Վերմանիայի կայսրը իր երկիրները խօթեց . և Ֆիլէմէնկի Իտէվատէր քաղաքին Խախարդներու կշռուկէն անուանի եղաւ . բայց ուրիշ տեղեր տարածուելու ալ շատ միջոց չեղաւ . կախարդութեան համար մարդ այրելը անկէց ետքը շատ չի բշկեց վերցաւ . կշռուկու պէտք մը չմնաց ։

